

Over verbondenheid en zorg

Recensie van:

Moeder natuur en haar recalcitrante dochters. Een feministische stem in het milieudebat.

Agnes GROND

Van Arkel, Utrecht, 1998, 127 p., f 29.90.

Van de discussie over de mogelijke bijdrage van het feminisme aan het milieudebat is tot nu toe weinig systematisch werk gemaakt in het Nederlandse taalgebied. Daarom bewerkte Agnes Grond haar afstudeerscriptie in de milieufilosofie tot voorliggend boek, het eerste nederlandstalige dat een overzicht van de problematiek tracht te schetsen¹. De centrale intuïtie die het uitgangspunt vormt van de veelheid aan stromingen die onder de noemer 'ecofeminisme' worden samengebracht, is dat er op één of andere manier een verband bestaat tussen de onderdrukking van vrouwen en van natuur. Volgens Grond is er "op zijn minst een formele band tussen vrouwen en natuur omdat zowel vrouwen als natuur in de geschiedenis tot object zijn gemaakt" (p.21). In haar derde hoofdstuk tracht Grond een cultuurhistorische schets te maken van die relatie. Veel van wat daarover geschreven is heeft een verre-gaand hypothetisch of speculatief karakter. Grond geeft mijns inziens daar te weinig rekenschap van en citeert op een clichématige manier opvattingen uit de tweede hand. Dat wordt ronduit storend bij een simplistische lezing van filosofen als Plato en Aristoteles, waarbij zelfs eerder de laatste dan de eerste aan de basis van het dualisme wordt gelegd

(p.27)². En ook bij de interpretatie van Hannah Arendt wordt de bal ronduit misgeslagen (p.30). Wereldvervreemding is voor Arendt iets anders dan natuurvervreemding!

Beschouw dat echter als een beperkte smet op een boekje dat vóór de rest een toegankelijke en overzichtelijke inleiding geeft op de relatie tussen feminisme en ecologie. Het vierde hoofdstuk geeft een bondig overzicht van de verschillende stromingen in het feminisme. De erkenning van de onderdrukking van de natuur blijkt daar veelal een blinde vlek te zijn. Vervolgens problematiseert Grond een ecofeminisme dat de oude dualistische logica omdraait, en daarbij een vrouwelijke natuur en de daarmee samenhangende 'vrouwelijke' waarden gaat verheerlijken. "Maar is het wel zo logisch dat een feminisme dat zich om de natuur bekommert ook noodzakelijk essentialistisch is?" (p.48) In navolging van de Australische filosofe Val Plumwood bepleit zij een kritisch ecologisch feminisme dat alle waardenhiërarchieën afwijst. Gezien het centrale belang van Plumwoods argumentaties voor een door-dacht ecofeminisme³ is het jammer dat Grond er niet wat uitgebreider op ingaat. In onderscheiden hoofdstukjes wordt dan een schets gegeven van dergelijk

ecologisch feminisme: mens- en natuurbeeld, epistemologie en ecologische ethiek komen achtereenvolgens aan bod. Voor een ecologisch feministische ethiek – die zowel op intermenselijke verhoudingen als op de verhouding tussen mensen en natuur betrekking dient te hebben – acht Grond de zorgethiek (Gilligan, Tronto) zeer bruikbaar. Daarin zijn “conflicterende verantwoordelijkheden meer dan conflicterende rechten de kern van morele problemen”. (p.77) Dat betekent evenwel niet dat zorgethiek de rechtenethiek zou moeten vervangen, ze vormen eerder elkaars voorwaarde.

In een interessant hoofdstukje tracht Grond het ecologisch feminisme binnen het milieudebat en de milieufilosofie te plaatsen. Daarbij maakt zij onder meer een vergelijking met de bekommernissen en posities van de deep ecology. Deze heeft volgens haar te weinig oog voor institutionele machtsverschillen. En waar het accent haast volledig op persoonlijke transformatie komt te liggen (Fox, Eckersley) verdwijnt de verbinding tussen natuuronderdrukking en andere vormen van onderdrukking zelfs helemaal uit het oog. “Voor een ecologisch feminisme is het van essentieel belang dat herbezinning op het niveau van de grondhoudingen niet losgemaakt wordt van herbezinning op de maatschappelijke instituties.” (p.89) Bij een vertaling van het ecologisch feminisme naar de politieke theorie omvat dan de gemeenschap waar het om gaat zowel de menselijke als de niet-menselijke wereld. “En het in stand houden van de wederzijdse verbondenheid die de werkelijkheid als geheel bepaalt, is het fundamentele morele project. Dat betekent dat de strijd voor sociale rechtvaardigheid noodzakelijk samengaat met de strijd voor ecologische rechtvaardigheid.” (p.105)

Daarom biedt volgens Grond een ecologisch feminisme betere mogelijkheden voor de onderbouwing van een brede emancipatoire theorie dan het ecocentrisme.

Jef Peeters

- ¹ Dat betekent weliswaar niet dat er nog geen Nederlandse inleiding in het thema beschikbaar zou zijn. Zie bijv. Jeanneke van de Ven, 'Heelheid in diversiteit. Enkele ecofeministische thema's', in: F. Janssens en U. Melle, *Voeten in de aarde. Radicale groene denkers*, Antwerpen: Hadewijch - Utrecht: Van Arkel, 1996, pp.95-126. (niet vermeld door Grond)
- ² Voor een meer adequate lezing die ook voor het feministische debat uiterst relevant is kan men bijv. terecht bij Martha Nussbaum, o.a.: *The fragility of goodness*, Cambridge University Press, 1986; 'Human Capabilities, Female Human Beings', M. Nussbaum, J. Glover (eds.), *Women, Culture and Development*, Clarendon Press, Oxford, 1995, pp.61-104.
- ³ Zie Ullrich Melle over Val Plumwoods *Feminism and the Mastery of Nature* (1993) in *Oikos* Nr.1, 1996, p.85-91. Zie ook J. van de Ven, o.c.